

ARHIVELE REALITĂȚII

GRANIȚA

EDITURA PARALELA 45

Redactare: Roxana Tocilescu
Tehnoredactare: Mihail Vlad
Pregătire de tipar: Marius Badea

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

FATLAND, ERIKA

Granița: o călătorie în jurul Rusiei prin Coreea de Nord, China, Mongolia, Kazahstan, Azerbaidjan, Georgia, Ucraina, Belarus, Lituania, Polonia, Letonia, Estonia, Finlanda, Norvegia și Pasajul de Nord-Est /

Erika Fatland. – Pitești: Paralela 45, 2021

Conține bibliografie

ISBN 978-973-47-3389-7

94

821.111

GRENSEN

En reise rundt Russland gjennom Nord-Korea, Kina, Mongolia, Kasakhstan, Aserbajdsjan, Georgia, Ukraina, Hviterussland, Litauen, Polen, Latvia, Estland, Finland og Norge, samt Nordøstpassasjen
Erika Fatland

Copyright © Erika Fatland, 2017

Published by agreement with Copenhagen Literary Agency ApS, Copenhagen.

Romanian edition published by arrangement with Agenția Literară Livia Stoia.

Traducerea a fost realizată după versiunea în limba engleză aparținând lui Kari Dickson, care a tradus de pe originalul în limba norvegiană.

Copyright © Editura Paralela 45, 2021

Prezenta lucrare folosește denumiri ce constituie mărci înregistrate, iar conținutul este protejat de legislația privind dreptul de proprietate intelectuală.

www.edituraparelela45.ro

**O călătorie în jurul Rusiei prin Coreea de Nord, China,
Mongolia, Kazahstan, Azerbaidjan, Georgia, Ucraina,
Belarus, Lituania, Polonia, Letonia, Estonia, Finlanda,
Norvegia și Pasajul de Nord-Est**

GRANIȚA

Erika Fatland

Traducere din limba engleză de
Irina-Marina Borțoi

Editura Paralela 45

CUPRINS

OCEANUL

<i>Harta coastei Rusiei</i>	12-13
<i>Vara arctică</i>	15

ASIA

<i>Harta graniței Rusiei cu Asia</i>	52-53
<i>Harta Coreei de Nord și de Sud</i>	54
<i>Arta de a face o plecăciune fără să te înclini</i>	55
<i>Mari conducători</i>	72
<i>Un subiect sensibil</i>	81
<i>Capitalism Light</i>	93
<i>Podul ruginit al prieteniei</i>	102
<i>Dealul 203</i>	106
<i>Moscova Orientului</i>	117
<i>Restaurant Putin</i>	127
<i>Disney la graniță</i>	134
<i>Un zeu în viață, un baron nebun și un erou roșu</i>	137
<i>Conducătorii lumii</i>	146
<i>În ruinele a o mie de comori</i>	157
<i>Pustnicii din taiga</i>	163

Minerii ninja	175
Niciun străin la orizont	183
Înapoi în URSS	198
Pe tărâmul urșilor	205
Orașul viitorului	216
Bowling în Baikonur	226

CAUCAZ

<i>Harta graniței Rusiei cu Caucazul</i>	238-239
Spre Țara Minunilor	241
Domnul președinte și doamna vicepreședinte	253
Grădina muntelui negru	261
Cântece la graniță	272
Omul fără țară	284
Paradisul lui Stalin	295

EUROPA

<i>Harta graniței Rusiei cu Europa</i>	310-311
Marea cea potrivnică	313
Ceai suedez de calitate	323
Negul de pe nasul Rusiei	329
Cea mai tânără republică separatistă din lume	344
Tren expres către Kiev	357
Tur în grup la Cernobîl	371
Regiunea de frontieră	380
Poporul care a dispărut	389
O călătorie spre casa de vacanță care a schimbat lumea	404
Linii în nisip	415

Rasa stăpână	428
Neliniște	437
O lecție despre eliberare	443
Războiul monumentului	450
Avanpostul	459
Feldmareșalul	466
O lecție despre valoarea întreținerii lucrurilor	484
Laponia	494
Granița	503
Harta comitatului Finnmark	502
 <i>Mulțumiri</i>	 532
<i>Istoria Rusiei în câteva cuvinte</i>	536
<i>Note</i>	543
<i>Bibliografie</i>	546

OCEANUL

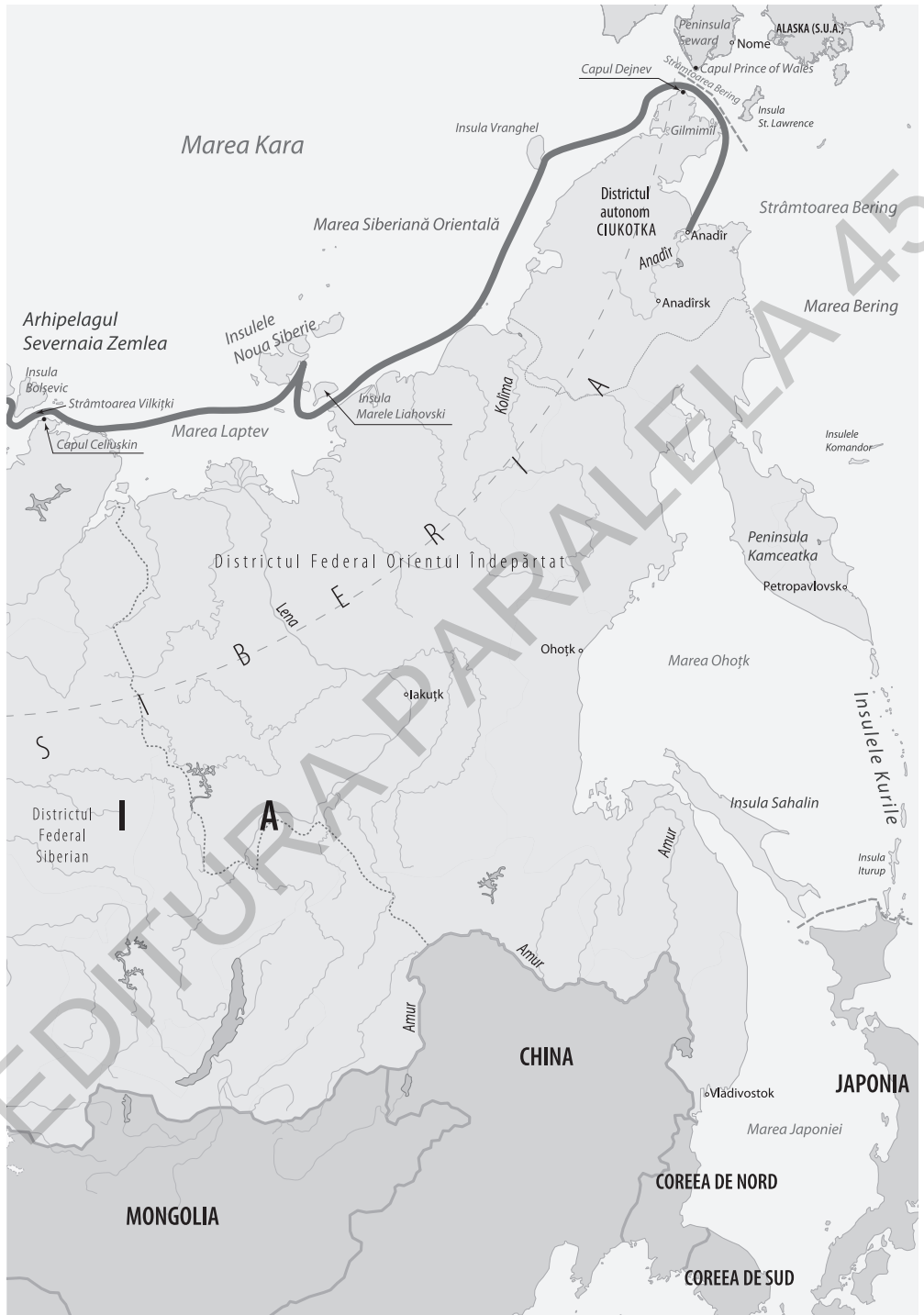
*„Omul simte o nevoie de nestăvilit
de a explora toate colțurile lumii.“*

Fridtjof Nansen*

* Din „Foredrag om Fram-ferden“, 1887, în *Nansens røst – Artikler og taler 1897-1915*, Oslo, Jacob Dybwads Forlag, 1945.

Harta coastei Rusiei

VARA ARCTICĂ

Capul Dejnev este cel mai estic punct al continentului eurasiatic. Se află la 8 500 de kilometri de Moscova, la peste 6 500 de kilometri de New York și la mai puțin de 90 de kilometri de Capul Prince of Wales din Alaska, de cealaltă parte a Strâmătorii Bering.

Am urcat dealul pietros până la micul far. Arăta atât de incredibil de singuratic stând acolo, înconjurat de pante abrupte și verzi și stânci prăpăstioase. M-am întors și am privit oceanul cenușiu. Aici, chiar aici, se sfârșesc Asia și marea Rusie. Pe partea din față a farului, spre strâmtoare, se găsește o placă de bronz care îl comemorează pe Semion Dejnev. Exploratorul și perceptorul fiscal cazac a traversat Strâmtoarea Bering în anul 1648, o ispravă repetată optzeci de ani mai târziu de ofițerul naval danez Vitus Bering. Între timp, toată lumea uitase de Dejnev, iar relatarea călătoriei sale strângea praf într-o arhivă din Iakuțk, la peste 5 000 de kilometri est de Moscova. Imperiul Rus era atât de vast, încât nici măcar țarul nu știa cu siguranță unde se sfârșește și nimeni nu avea o evidență a descoperirilor foștilor exploratori.

Imediat sub far stăteau înghesuite câteva cabane din lemn, cenușii, strâmbe și bătute de vreme: vechiul punct de frontieră sovietic. Americanii aveau o instalație asemănătoare de cealaltă parte a strâmătorii, și așa, an de an, stăteau de o parte și de alta a unei cortine de fier invizibile, urmărindu-și fiecare mișcare cu binocluri și radare cât niște blocuri-turn.

Nu departe de far sunt ruinele unui sat yupik. Poporul yupik este un popor indigen, strâns înrudit cu inuiții din Alaska și din Groenlanda, iar în Rusia n-au mai rămas decât circa o mie șapte sute de suflete. Pantele sunt presărate cu o mulțime de fundații

rotunde, prăbușite în mare parte. Colți lungi și ascuțiți de morsa, pe care își atârnavă la uscat bărcile tradiționale din piele de morsa, erau înfipte în pământ printre case. Dacă n-ai fi văzut câte o tiganie și niște canistre părăsite din plastic, ar fi fost ușor să presupui că ruinele sunt vechi de sute de ani. Însă locuitorii satului, care se numea Naukan, au fost de fapt forțați să plece relativ recent, în 1958. Motivul oficial a fost că este prea dificil să aduci provizii în satul izolat și expus. Dar amplasarea sa pe marginea Strâmătorii Bering, la nici 90 de kilometri de coasta de vest a Alaskăi, probabil a jucat un rol.

Locuitorii Insulei Marele Diomedede, care se află în mijlocul Strâmătorii Bering și este cel mai estic teritoriu al Rusiei, fuseseră deja evacuați în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, înainte de căderea Cortinei de Fier între cele două țări. Inuiților care locuiau pe insulă nu li s-a mai permis să se întoarcă niciodată. Fâșia de apă dintre Marele Diomedede și Micul Diomedede, care face parte din Alaska, are o lățime de numai cinci kilometri, însă prin mijlocul ei trece linia internațională de schimbare a datei. Iarna, când apa este înghețată, este teoretic posibil, deși cu siguranță strict interzis, să mergi pe jos din Statele Unite până în Rusia și să treci de la ieri la mâine. O graniță invizibilă, dar foarte reală se găsește între cele două insule, care sunt atât de apropiate în lumea naturală și care aparțin totuși unor lumi complet diferite, create de om, împărțite de aceeași linie subțire de pe orice hartă care separă estul de vest, un sistem de altul, o dată de alta.

Frontiera Rusiei nu este doar foarte lungă; având 60 932 de kilometri, este cea mai lungă din lume. Spre comparație, circumferința Pământului măsoară 40 075 de kilometri. Aproape două treimi din frontiera Rusiei urmează linia coastei, de la Vladivostok în est la Murmansk în vest, o suprafață colosală locuită de foarte puțini oameni și care este acoperită cu gheață și zăpadă cea mai mare parte a anului. Această porțiune a coastei a fost una dintre ultimele regiuni de pe pământ care a fost explorată și cartografiată. Severnaia Zemlea a fost ultimul arhipelag din lume descoperit, în 1913, și a fost cartografiat abia douăzeci de ani mai târziu.

Mai bine de trei sferturi din întinderea enormă a Rusiei se găsește în est, în Asia. Cea mai mare parte a acestui vast teritoriu

nu a fost cucerită de armata țarului, ci de vânători de blănuri, însetați de profit. La jumătatea secolului al șaisprezecelea, un negustor bogat pe nume Stroganov a primit binecuvântarea țarului să colonizeze regiunile aflate la est de Munții Ural, pentru comerțul cu blănuri. Stroganov a fost nu doar scutit de plata impozitelor, ci a primit și permisiunea de a-și organiza o armată proprie care să cucerească teritoriul. Cererea de blănuri din Europa și Asia era insașiabilă, iar datorită colonizării Siberiei de către familia lui Stroganov, Rusia a fost mult timp cel mai mare exportator de blănuri din lume. Vânătoria de blănuri i-a condus pe Stroganovi mai departe, spre est, cu fiecare zi ce trecea. Aceste colonii de negustori de blănuri au devenit în cele din urmă mai oficiale și asemănătoare cu niște mici state, cu forturi și fortărețe. Cazacii, un grup de vânători, războinici și aventurieri liberi, au primit sarcina de a strânge *yasak*, cotizațiile pentru țar de la noii săi supuși, care erau deseori nomazi. Cotizația sau impozitul era de cele mai multe ori sub formă de blănuri, care erau desigur forța motrice din spatele expansiunii.

Semion Dejnev a fost unul dintre cazacii care strângeau cotizațiile nomazilor din est. S-a născut în anul 1605 într-un sat de lângă Marea Albă, nu departe de Arhanghelsk, și a început să lucreze ca perceptor fiscal pentru țar în Siberia când era tânăr. Era o slujbă solicitantă și periculoasă. Mulți dintre nomazi nu știau că sunt considerați supuși ai țarului Rusiei, așa că nu își dădeau seama că trebuie să cotizeze cu ceva. Nu era întotdeauna ușor să-i faci să înțeleagă că sunt obligați să-i furnizeze blănuri unui străin – un om care locuia foarte, foarte departe.

Relatările cu privire la viața lui Dejnev sunt imprecise și contradictorii. Se pare că era un diplomat foarte priceput și a reușit de mai multe ori să negocieze pacea între triburi care se războiau. Datorită acestor abilități, a fost trimis din ce în ce mai spre est, pentru a găsi noi popoare care să-i poată plăti tribut țarului. Împreună cu un grup mic de negustori, vânători și cazaci, a pornit spre nord-est. Când au ajuns la râul Kolîma, în nord-estul Siberiei, au auzit de la poporul indigen de un alt râu, râul Anadîr, unde se găseau morse și animale cu blană din abundență, așa că au hotărât să-l găsească. Prima lor încercare de a călători mai spre est a eșuat din cauza gheții, dar anul următor, în vara lui 1648, au încercat

din nou. Un grup de circa nouăzeci de persoane a pornit spre necunoscut în șapte *koch*, un fel de navă rusească cu pânze, creată pentru condiții grele pe mare, cu multă gheață. Două dintre nave s-au pierdut imediat într-o furtună și nu au mai fost găsite nicio dată. Încă două au dispărut pe parcurs și nimeni nu a reușit să descopere ce s-a întâmplat cu ele. Dar pe 20 septembrie, echipajul de pe vasele rămase a zărit o formațiune de stânci pe care a descris-o ulterior ca pe o „protuberanță stâncoasă uriașă” – capul care este numit acum după Dejnev. Aici s-au oprit și i-au vizitat pe inuiții care locuiau acolo. Au mers și pe țărmul Insulei Marele Diomed. Probabil fără să știe, Dejnev dovedise că America de Nord și Asia sunt două continente separate.

Expediția s-a confruntat cu o furtună puternică la sud de strâmtoarea care se numește astăzi Strâmtoarea Bering, dar care ar fi trebuit desigur botezată Strâmtoarea Dejnev, iar cele trei vase rămase au fost separate. Nava lui Dejnev, cu un echipaj de circa douăzeci de persoane la bord, a naufragiat la sud de gura râului Anadîr, care era destinația lor. Nu se știe ce s-a întâmplat cu celelalte două nave: poate s-au scufundat cu toți mateloții la bord sau poate că supraviețuitorii au fost uciși de poporul ciukci, ostil și înfricoșător. O teorie discutabilă, dar care a rezistat scurgerii timpului este că supraviețuitorii au ajuns pe țărm în Alaska, unde au stabilit o colonie mică.

După zece săptămâni extenuante de cutreierat prin sălbăticie, Dejnev și oamenii săi epuizați au ajuns la gura râului, unde s-au pregătit de iarnă. Numai treisprezece dintre ei mai erau în viață la sosirea primăverii. Mai târziu în același an, Dejnev a stabilit postul de comerț din Anadîrsk, la circa 600 de kilometri în amonte. Lui Dejnev probabil că i-a plăcut acolo, de vreme ce a rămas timp de doisprezece ani. La douăzeci de ani după ce a plecat din Iakuțk ca să călătorească spre sud în căutarea unor noi triburi care să poată plăti tribut țarului, s-a întors cu o cantitate enormă de fildeș de morsa.

Însă în timp, amintirea expediției lui Dejnev s-a pierdut, fiind redescoperită bucată cu bucată în arhivele din Iakuțk de către istoricul german Gerhard Friedrich Müller aproape nouăzeci de ani mai târziu. Abia în 1898, la două sute cincizeci de ani de la

ÎN RUINELE A O MIE DE COMORI

— Bunicul meu a fost călugăr la templu, a spus Batbayar cu o voce joasă, aproape o șoaptă.

Avea capul ras și era îmbrăcat în roba de culoarea șofranului și o capă roșie, conform tradiției călugărilor mongoli.

— Când bunicul a ajuns la majorat, a trebuit să-și facă serviciul militar, ca toți ceilalți tineri. Apoi, când s-a întors, aproape toate templele fuseseră distruse, iar călugării dispăruseră. Numai cei mai tineri fuseseră cruțați.

În celălalt capăt al iurtei, patru călugări se legănau dintr-o parte în alta în timp ce recitau mantrele. Vocile lor urcau și coborau. Aerul era greu de mirosul tămâii.

— De vreme ce nu mai putea fi călugăr, bunicul meu s-a căsătorit și a dus o viață normală, a zis Batbayar. Și-a găsit o slujbă ca paznic de magazine și birouri, astfel încât nimeni să nu ghicească ce îndeletnicire a avut. Nimeni nu avea să bănuiască că un om cu un pistol în mână a fost călugăr!

Tânărul a zâmbit și a privit în jos. Când zâmbea, i se lumina toată fața.

— Bunicul meu își ascundea mereu mătăniile în mânecile pulloverului, a spus el. Când medita sau recita mantre și cântece, închidea mereu toate ușile și ferestrele. Cu toate că uciderile au luat sfârșit când a murit Stalin, budiștii riscau în continuare să fie închiși și să-și piardă pentru totdeauna oportunitatea de a munci. Statuile budiste ale bunicului au rămas ascunse în cutii. Era periculos să vorbești despre trecut, dar uneori ne povestea despre

profesorii săi și prietenii pe care-i pierduse. I-a plâns tot restul vieții.

Batbayar a crescut cu bunicii săi, un lucru destul de obișnuit în Mongolia. Părinții sunt deseori tineri și ocupați cu studiile și munca, în timp ce bunicii au tot timpul din lume.

— Am vrut să fiu călugăr, ca bunicul, dintotdeauna, a zis Batbayar. În 1992, de îndată ce a devenit din nou legal să fii budist, și de îndată ce am fost suficient de mare cât să devin călugăr, m-am dus la o mănăstire.

M-am uitat la chipul său neted și deschis. Nu putea fi cu mult mai în vârstă ca mine.

— Câți ani aveai? am întrebat.

— Treisprezece. N-am regretat niciodată.

— Probabil că bunicul tău a fost foarte mândru de tine.

Batbayar a zâmbit, stânjenit, și a privit din nou în jos.

— Foarte mândru. A murit abia acum câțiva ani. A trăit până la o sută de ani. Și-a petrecut ultimii ani aici, cu mine.

A făcut un semn din cap către un călugăr mai în vârstă, care stătea pe un scaun la câțiva metri distanță, înfășurat în mătase galbenă.

— Cu el ar trebui să discuți, în schimb. El cunoaște istoria mănăstirii mult mai bine ca mine.

Călugărul cel bătrân s-a dovedit a fi vorbăreț și curios deopotrivă. Avea cicatrici pe față și o barbă subțire și rară. Am uitat să-l întreb cum îl cheamă.

— Erdene Zuu, cum se numea mănăstirea – poate știi deja că asta înseamnă „o mie de comori“ –, a fost înființată în 1586, când budismul tibetan a fost introdus ca religie de stat în Mongolia, iar acum este cea mai veche mănăstire pe care o avem, a spus călugărul. La apogeu, aici erau aproape o sută de temple și peste o mie de călugări, dintre care cel puțin trei sute erau învățați. Erdene Zuu era un important centru de învățătură, vezi tu, pentru filosofia budistă și astronomie în mod deosebit. Sigur, erau și călugări care știau medicină. La vremea aceea, nu erau doctori în Mongolia, numai călugări, dar poate că știai asta? Acum sunt doar cincizeci de călugări aici, aproape totul a dispărut. Mulți dintre noi am fost nevoiți să mergem în Tibet ca să ne studiem propria religie!

Singurul lucru pe care am reușit să-l păstrăm este tradiția noastră a recitării. Recităm și cântăm mantrele cinci ore pe zi. Erdene Zuu a fost întotdeauna cunoscută pentru acest lucru.

În timp ce vorbeam, băncile din spatele meu s-au umplut de credincioși, cu mătăniile în mână. Călugărul nu s-a lăsat distras de agitație și a continuat să vorbească.

— Lucrurile au început să se deterioreze înainte ca teroarea să înceapă în 1937. Circumstanțele nu au fost dintre cele mai bune pentru budism sub comuniști, au fost vremuri triste. Mulți călugări au părăsit mănăstirea și au devenit păstori. A fost ideea lui Stalin să-i omoare pe călugări. Cei mai învățați, cei mai în vârstă, cei care știau cel mai mult au fost uciși primii, fără proces. Cei care nu erau atât de bătrâni sau de învățați au fost condamnați la zece sau douăzeci de ani de închisoare. Cei mai tineri au primit șansa să ducă o viață normală, însă trebuiau să părăsească ordinul. După teroare, au mai rămas probabil o sută de călugări în toată Mongolia.

Un călugăr tânăr, care nu avea probabil mai mult de cincisprezece sau șaisprezece ani, ne-a adus câte un castron de lapte fermentat de iapă. Laptele mirosea a drojdie și avea un gust acru. Călugărul cel bătrân a sorbit laptele cald, apoi a continuat.

— Al nouălea Jebtsundamba Khutuktu, reîncarnarea lui Bogd Han, a murit în 2012. S-a născut în 1933 în Tibet, însă am auzit de el abia în 1993. Și-a petrecut cea mai mare parte din viață în exil în India. Spre finalul vieții, cea mai mare dorință a sa era să moară în Mongolia. A venit aici în 2011 și a murit în martie în anul următor, ca cetățean mongol. Chiar înainte să moară, a spus că următorul Jebtsundamba Khutuktu se va naște în Mongolia. Acum așteptăm să se nască. Budismul în Mongolia s-a confruntat cu numeroase crize de-a lungul istoriei. Însă cea din 1937 a fost cea mai gravă, după părerea mea, și ultima. Acum nu mai sunt crize. De acum înainte, totul va fi bine.

— Dumneavoastră cum ați devenit călugăr? am întrebat eu. Asta v-ați dorit dintotdeauna să fiți, ca Batbayar?

— Nu, ambiția mea era să fiu un mare comunist! a zis călugărul cel bătrân, izbucnind în râs. Tatăl meu s-a dus la mănăstire când era băiat. Iar apoi, ca adult, și-a păstrat mătăniile bine ascunse sub haine. Dacă i le-ar fi descoperit cineva, și-ar fi pierdut